Przemysław Deszczyński

POMOC GOSPODARCZA RFN DLA KRAJÓW ROZWJAJĄCYCH SIĘ*

1. Uwagi wstępne

Rozwój sytuacji międzynarodowej po II wojnie światowej charakteryzował się trwałymi zmianami, do których zaliczyć należy m. in. rozpad systemu kolonialnego i uzyskanie przez niemal wszystkie terytoria kolonialne niepodległośći politycznej. W tej nowej strukturze stosunków międzynarodowych nie zlikwidowano jednak zależności nowo powstałych państw od wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych oraz rywalizacji między Wschodem a Zachodem o sfery wpływów. Co więcej – możemy mówić o zaostrzeniu się tej konfrontacji we wszystkich płaszczyznach i przenoszeniu jej właśnie na obszar krajów rozwijających się. Stwarza to pilną potrzebę analizowania dokonujących się przeobrażeń w stosunkach Północ – Południe, w tym również na lini RFN – państwa Trzeciego Świata.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono najważniejsze cele towarzyszące rozwojowi zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej dla krajów rozwijających się oraz jej podstawowe formy.

Dolna granica zakresu czasowego została ustalona na 1982 rok. Przyjęcie tej cezury pozwala na analizę zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej dla krajów rozwijwjących się, gdy w Bonn sprawowały władzę różne pod względem składu partyjnego koalicje rządowe[1]. Kontynuacja linii w polityce rozwojowej RFN, wypracowanej w latach siedemdziesiątych (przy aprobacie i aktywnym uczestnictwie pozostających wówczas w opozycji CDU/CSU) przez obecny rząd federalny, w pełni takie podejście uzasadniają.

2. Cele towarzyszące pomocy gospodarczej RFN dla krajów rozwijających się

W oficjalnych dokumentach rządowych dotyczących polityki rozwojowej i pomocy gospodarczej mocno akcentowane są motywy etyczno – humanitarne, znacznie mniej mówi się o własnych interesach. Podkreśla się, że polityka rozwojowa:

---

* Artykuł jest fragmentem rozprawy doktorskiej pt. „Polityka ekspansji gospodarczej RFN w krajach rozwijających się".

- ma na celu zapewnienie pokoju, rozładowanie napięć między biednym Południem a bogatą Północą;
- jest ukierunkowana na popieranie socjalnego i gospodarczego postępu w krajach rozwijających się, zwalcza nędzę w krajach Trzeciego Świata poprzez zwiększenie wydajności pracy i wzrost dochodu narodowego;
- zabiega o równouprawnienie i sprawiedliwość dla wszystkich ludzi, szanuje dążenia ludności autochtonicznej do zachowania kulturalnej tożsamości;
- popiera dążenia do wyrównania szans krajów rozwijających się na rynku światowym, opowiada się za ich gospodarczą i polityczną samodzielnością;
- respektuje suwerenność i nie ingeruje w sprawy wewnętrzne krajów rozwijających się;
- oznacza partnerską współpracę z krajami rozwijającymi się, z innymi państwami udzielającymi pomocy gospodarczej, jak również międzynarodowymi instytucjami i organizacjami, występuje przeciwko tworzeniu strefy wpływów supermocarstw w państwach Trzeciego Świata[2].

Akt przyznania pomocy gospodarczej, zwłaszcza gdy beneficjentem jest kraj czy grupa państw o znacznie niższym poziomie rozwoju ekonomicznego, zawsze ma szerszy polityczno–ekonomiczny wymiar.Wnioski te formułują zarówno naukowcy polscy (M. Gulcz, J. Nowicki, J. Winiecki), jak i zachodnioniemieccy (K. Bodemer, K. H. Sohn, D. Kebschul, K. Fasbender)[3]. Potwierdza to dotychczasowa praktyka udzielania zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej krajom rozwijającym się. Czyni się to przede wszystkim z motywów politycznych i ekonomicznych, natomiast cele etyczno–humanitarne stanowią niewielki margines i są urzeczywistniane głównie przez organizacje o charakterze charytatywnym[4]. Wspólną płaszczyzną tych trzech podstawowych celów realizowanych przez instytucje państwowe i prywatne stanowi fakt, że wynikają one z ogólnych zasad polityki zagranicznej RFN wyznaczonych przez panujący w tym kraju system społeczno–polityczny.

Początkowo priorytet przy podejmowaniu decyzji o udzieleniu zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej miały cele polityczne. Ogłoszenie doktryny Halsteina zbiegło się bowiem z przyznaniem Ministerstwu Spraw Zagranicznych (Auswärtiges Amt – AA) na rok 1956 50 mln DM na „gospodarcze popieranie niedorozwiniętych państw"[5]. Pomoc gospodarcza stała się w rękach AA formą ekonomicznego nacisku na rządy krajów rozwijających się, z której z pozytywnym skutkiem wielokrotnie korzystano. Sytuacja ta była charakterystyczna dla całego okresu sprawowania władzy w Bonn przez chrześcijańską demokrację[6].

Pomoc gospodarczą jako instrument urzeczywistniania bieżących celów polityki RFN zastosowano (m. in.) wobec:

- Gwinei (w 1960 r. prezydent Sekou Toure pod naciskiem Bonn zdementował informację ADN o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z NRD);
- Kuby (w 1963 r. F. Castro uznał NRD, w odwet RFN zerwała stosunki dyplomatyczne i wstrzymała pomoc gospodarczą;
- Indonezji (lata 1963 – 1964), Algierii (w 1964 r.). W przypadku tych krajów

walka o wpływy pomiędzy dwoma państwami niemieckimi odbyła się na zasadach licytacji („kto da więcej"), z której zwycięsko wyszła RFN;
- Cejlonu (otwarcie konsulatu generalnego NRD i oficjalne potwierdzenie tezy o istnieniu dwóch państw niemieckich przez premier Bandaranaike spowodowało wstrzymanie zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej);
- Tanzanii (1965 r. – prezydent J. Nyerere wyraził zgodę na otwarcie konsulatu generalnego NRD, w efekcie RFN wstrzymała pomoc gospodarczą, a następnie wojskową)[7].

Powyższe przykłady są najbardziej znane; mniej spektakularne towarzyszyły codziennej pracy zachodnioniemieckich dyplomatów i handlowców w krajach rozwijających się.

W latach 1956–1965 miało miejsce szczególnie wysokie upolitycznienie zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej[8]. Inicjatorem jej było przede wszystkim bońskie MSZ (AA), które dążyło do całkowitego podporządkowania stosunków gospodarczych z państwami Trzeciego Świata celom politycznym. Obok nieuznawania NRD, zachodnioniemiecką pomoc gospodarczą rząd RFN uzależniał najczęściej od zagwarantowania nienaruszalności własności prywatnej, nieprzeznaczania przyznanych środków na rozwój sektora państwowego, włączenie się do działalności bloków militarnych państw kapitalistycznych[9].

Dopiero fiasko „dyplomacji zachodnioniemieckiej marki" w stosunku do państw arabskich w 1965 r. doprowadziło do wzrostu samodzielności i niezależności polityki rozwojowej RFN. Postulaty w tym kierunku wychodziły już znacznie wcześniej z Ministerstwa Współpracy Gospodarczej (Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbiter – BMZ) oraz Ministerstwa Gospodarki (Bundesmnisterium für Wirtschaft – BMWi)[10].

Zmiany nastąpiły jednak dopiero po przejęciu teki ministra BMZ przez socjaldemokratów – H. J. Wischnewskiego i E. Epplera. Nie oznaczały one zaniechania wykorzystywania pomocy gospodarczej dla celów politycznych (zwłaszcza w dobie wielkiej koalicji – casus Kambodży), ale rezygnację z bezpośredniego podporządkowania jej zadaniom MSZ (AA)[11]. Dążono także do racjonalizacji i koncetracji zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej. Będąc poprzednio instrumentem realizacji bieżących celów politycznych RFN często zdarzało się, że:
- projekty rozwojowe nie były odpowiednio przygotowane pod względem merytorycznym;
- środki rozdzielano na „zasadzie konewki" („Giesskannenprinzip") po to, aby objąć nią jak największą liczbę krajów rozwijających się.

Właściwie do 1969 r. rząd federalny nie wypracował kompleksowej koncepcji polityki rozwojowej[12]. Opracowano ją dopiero w latach sprawowania władzy w Bonn przez koalicję socjalliberalną. Zasadnicza trudność polegała na znalezieniu wspólnej do zaakceptowania lini polityki rozwojowej zarówno przez AA jak i BMZ. Korelacja celów obu ministerstw stała się możliwa do osiągnięcia poprzez wyznaczenie zadań dla polityki rozwojowej w dłuższych okresach.

Wówczas mogła ona w pełni urzeczywistniać strategiczne cele polityki RFN, a jednocześnie brać pod uwagę interesy krajów rozwijających się[13].

Z etapu pomocy gospodarczej z bieżącymi celami politycznymi pozostała jedynie tzw. klauzula berlińska (Berlinklausel). W bilateralnych układach o pomocy gospodarczej kraj beneficjent, aby ją otrzymać, musiał zobowiązać się, że przy zakupach w RFN będzie faworyzował towary przemysłowe „kraju Berlin"[14]. Angola, Mozambik i Gwinea–Bissau nie chciały uwzględnić tego warunku, proponując w zamian (jak ma to miejsce w układach handlowych RFN z krajami socjalistycznymi) traktowanie Berlina Zachodniego zgodnie z porozumieniem czterech mocarstw[15]. Wobec nieprzejednanego stanowiska w tej kwestii bońskiego AA (BMZ zgłosił gotowość do ustępstw) pertraktacje przeciągały się i do 1981 r. nie zawarto z tymi państwami układów o zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej[16].

Instrumentalizacja zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej nie ograniczała się do celów politycznych, ale obejmowała swoim zasięgiem także cele ekonomiczne[17]. W latach pięćdziesiątych większość przedsięwzięć została zorientowana na bieżące popieranie zachodnioniemieckiego eksportu. Było to na tyle zrozumiałe, że obok MSZ (AA) politykę rozwojową wyznaczało wówczas Ministerstwo Gospodarki (BMWi)[18].

Lata sześćdziesiąte przyniosły wzrost znaczenia pomocy kapitałowej, utrwalonej w następstwie kryzysu z 1966/1967 r. Towarzyszyło temu przesunięcie dyskontowania korzyści z polityki rozwojowej z okresów bardzo krótkich na dłuższą perspektywę.

Równocześnie pomoc gospodarcza stała się środkiem przezwyciężania recesji w zachodnioniemieckiej gospodarce. Sytuacja ta powtórzyła się podczas kryzysu energetycznego, który zapoczątkował także wyraźne zwiększenie się wagi problematyki surowcowej w polityce rozwojowej RFN. Powyższe zagadnienia w zachodnioniemieckiej polityce rozwojowej nie pojawiły się przypadkowo, ale były rezultatem dążeń i nacisków kół gospodarczych RFN. Dla proeksportowo nastawionej zachodnioniemieckiej gospodarki rozszerzanie i pogłębianie wymiany handlowej poprzez udzielanie pomocy gospodarczej miało pierwszorzędne znaczenie.

RFN nie odgrywa bowiem jeszcze w Trzecim Świecie takiej roli politycznej, jak Stany Zjednoczone, nie ma ścisłych powiązań, jak np. tradycyjne więzi Wielkiej Brytanii z państwami Wspólnoty Brytyjskiej czy Francji z dawnymi jej koloniami. Współpraca gospodarcza z krajami rozwijającymi się wzmacnia również pozycję RFN w świecie kapitalistycznym, sprawia, że jej potencjał ekonomiczny jest bardziej odporny na pojawiające się w gospodarce światowej kryzysy. Poprzez pomoc gospodarczą RFN rozwija także ekonomikę państw Trzeciego Świata, niejednokrotnie rozwiązuje ich bieżące trudności finansowe, a tym samym ułatwia zachodnioniemieckim przedsiębiorstwom działalność gospodarczą w krajach tego obszaru.

Dla takich państw, jak np. Indie, Pakistan czy Tunezja, udział urzędowej pomocy zagranicznej w ich globalnym wpływie dewiz stanowił w latach 1969–

–1973 odpowiednio 40,3%, 60,4%, 68,8%[19]. Poza tym kredyty otrzymywane w ramach pomocy gospodarczej z reguły w rozmiarach od 1/2 do 2/3, kraje rozwijające się przeznaczały na zakupy zachodnioniemieckich wyrobów przemysłowych[20].

Jeszcze większe znaczenie miała problematyka surowcowa. Ogromna zależność gospodarki RFN od dostaw surowców z państw Trzeciego Świata spowodowała, że rząd boński w dobie kryzysu energetycznego i surowcowego czynił usilne starania, aby stworzyć w różnych częściach świata własną bazę surowcową. Ważne miejsce w tych przedsięwzięciach, niezbędnych dla dalszego stabilnego rozwoju ekonomiki RFN, spełniała obok eksportu kapitału właśnie pomoc gospodarcza[21].

Powyższe rozważania wskazują, że w polityce rozwojowej zachodnioniemiecką pomoc gospodarczą podporządkowano urzeczywistnianiu czterech zasadniczych celów ekonomicznych:

- utrwalaniu i dalszemu rozwojowi stosunków handlowych z państwami Trzeciego Świata;
- tworzeniu nowych rynków zbytu w bliższej lub dalszej perspektywie;
- utrzymaniu dotychczasowych i ewentualnie tworzenie nowych miejsc pracy;
- zapewnieniu surowców dla zachodnioniemieckich przedsiębiorstw.

Priorytet celów poolitycznych i gospodarczych nie oznaczał, że w praktyce zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej nie brano w ogóle pod uwagę celów etyczno–humanitarnych[22]. Wysuwane i realizowane są one przede wszystkim przez instytucje kościelne „w imię solidarności i chrześcijańskiej miłości bliźniego"[23].

Także rząd RFN, partie polityczne, inne organizacje i grupy społeczne uważają za moralny obowiązek pomagać krają rozwijającym się[24]. Nad Renem nie zapomniano bowiem, że szybka odbudowa zniszczonych Niemiec Zachodnich stała się możliwa dzięki kredytom uzyskanym od USA w ramach Planu Marshalla.

Zachodnioniemiecką pomoc gospodarczą udziela się ze środków budżetu państwa na cele humanitarne w przypadku klęsk żywiołowych (trzęsienie ziemi, powódź, susza, zaraza) oraz wojny. Jej zadaniem jest w możliwie największym zakresie łagodzenie skutków kataklizmów. Środki wyasygnowane na cele pomocy humanitarnej przedstawia tabela 1[25].

Tabela 1

Pomoc humanitarna dla krajów rozwijających w latach 1978–1982 (w mln DM)

Rok	Mln DM	Kontynent
1978	22	Afryka, Azja
1979	65	Azja
1980	55	Azja, Afryka
1981	36	Afryka, Azja
1982	40	Azja

Źródło: *Journalisten – Handbuch Entwicklungspolitik 1983*, Bonn 1984, s. 48.

3. Formy pomocy gospodarczej RFN dla krajów rozwijających się

W zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej dla krajów rozwijających się wykorzystywano większość form pomocy charakterystycznych dla powojennego okresu. Z punktu widzenia rzeczowego można podzielić ją na pomoc kapitałową i pomoc techniczną, pomoc konsumpcyjną i nadzwyczajne korzyści handlowe. Pomoc kapitałowa i pomoc techniczna miały w dotychczasowej praktyce udzielania pomocy gospodarczej RFN krajom rozwijającym się największe znaczenie[26].

Zasadniczą część zachodnioniemieckiej pomocy kapitałowej stanowiła pomoc inwestycyjna. Zaliczano do niej środki przekazywane i zużywane w produkcji materialnej, jak również w sferze socjalnej infrastruktury. Mogły to być także środki przydzielane (na zasadzie wyjątku) dla zrefinansowania spłat wcześniej zaciągniętych przez benificjenta zobowiązań.

Pomoc kapitałową RFN udzielała w formie pomocy projektowej, programowej, towarowej i natychmiastowej[27]. Największą część funduszy wydatkowano dla potrzeb pomocy projektowej polegającej na realizacji konkretnej inwestycji, np. budowy autostrady czy też fabryki nawozów sztucznych. Pomoc programowa obejmowała natomiast szereg przedsięwzięć podjętych w celu popierania określonej grupy ludności (np. chłopów małorolnych), sektora (np. służby zdrowia) czy też regionu.

Pomoc towarową przyznawano w przypadku braku dewiz na import towarów i usług niezbędnych dla pokrycia bieżącego zapotrzebowania danego kraju rozwijającego się[28]. Pomoc towarowa miała sprzyjać lepszemu wykorzystaniu zdolności produkcyjnej przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, bądź też poprawić stan wyposażenia instytucji naukowych, technicznych, medycznych i innych podobnego typu. Każdorazowo listę towarów objętych pomocą sporządzała komisja złożona z przedstawicieli BMZ i kraju beneficjenta.

Pomoc towarową świadczono także w ramach pomocy natychmiastowej, wyodrębnionej począwszy od 1978 r. w budżecie pomocy kapitałowej. W sytuacji szczególnie uzasadnionej dopuszczano także możliwość świadczenia pomocy natychmiastowej w gotówce.

Pomoc techniczna RFN dla krajów rozwijających się polegała głównie na:
- wysyłaniu bądź finansowaniu działalności fachowców (np. doradców, instruktorów, rzeczoznawców, ekspertów);
- dostarczaniu bądź finansowaniu zakupu sprzętów i urządzeń przeznaczonych na wyposażenie popieranych instytucji (np. szkoły);
- zapewnieniu kredytów na wypłatę wynagrodzenia dla fachowców krajowych i zagranicznych;
- kształceniu i dokształcaniu fachowców oraz kadry kierowniczej z państw Trzeciego Świata w kraju i zagranicą;
- współfinansowaniu projektów i programów instytucji;
- udzieleniu pomocy w/w zakresie krajom rozwijającym się[29].

Rząd RFN przyznał na poomoc kapitałową w latach 1960 – 1982 48,96 mld DM (z czego wypłacono 34,46 mld DM), natomiast na pomoc techniczną

w latach 1950–1982 24,61 mld DM (z czego wypłacono 19,89 mld DM)[30].

Kierunki geograficzne zachodnioniemieckiej pomocy kapitałowej i technicznej przedstawia tab. 4. Dane statystyczne zawarte w niej potwierdzają, że większość świadczeń rząd RFN w latach 1950–1982 przeznaczył na pomoc kapitałową. Jej udział w globalnej pomocy gospodarczej RFN zmniejszał się jednak systematycznie na korzyść pomocy technicznej. O ile w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych stosunek pomocy kapitałowej do pomocy technicznej wynosił 5:1, o tyle w całym okresie 1950–1982 dla azjatyckich krajów rozwijających się wyniósł 3:1, a w przypadku państw afrykańskich 8:3[31](por.tab. 5). Wysoki udział pomocy technicznej w globalnej pomocy państwowej RFN charakterystyczny był dla krajów najsłabiej rozwiniętych – LLDC (Least Developed Countries), które szczególnie odczuwały brak wykwalifikowanej kadry pracowników oraz państw Ameryki Łacińskiej[32]. Ponad 50% udział pomocy technicznej w globalnych świadczeniach RFN grupy krajów latynoamerykańskich tłumaczyć należy chęcią wykorzystania przez rząd boński tej formy jako instrumentu popierania i tworzenia dogodnych warunków dla działalności zachodnioniemieckich przedsiębiorstw i prowadzonych przez nie przedsięwzięć inwestycyjnych.

Zachodnioniemiecką pomoc konsumpcyjną stanowiły bezpośrednie dostawy z RFN żywności, lekarstw i innych artykułów pierwszej potrzeby. W dotychczasowej praktyce udzielania pomocy gospodarczej RFN krajom rozwijającym się forma ta miała marginalne znaczenie. Przykładowo w 1982 r. rząd RFN udzielił pomocy konsumpcyjnej (głównie krajom subkontynentu indyjskiego, Tajlandii oraz państwom leżącym w strefie Sahelu) o łącznej wartości około 232 mln DM[33]. Suma ta obejmowała świadczenia w ramach bilateralnej pomocy humanitarnej RFN, a także zachodnioniemieckie udziały w wyspecjalizowanych w tym zakresie organizacjach i instytucjach multilateralnych.

Do nadzwyczajnych korzyści handlowych zaliczyć można dodatkowe dochody dewizowe beneficjentów będące rezultatem sprzedaży towarów po cenach wyższych (bądź kupna towarów u donatora po cenach niższych) od obowiązujących na rynku światowym oraz wynikiem rezygnacji donatora z pobierania (części bądź całości) ceł. Kraje rozwijające się uzyskały ze strony RFN nadzwyczajne korzyści handlowe przede wszystkim na podstawie postanowień OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – Organization of Economic Cooperation and Development) oraz umów zawartych w ramach EWG.

Z punktu widzenia obciążenia spłatą pomoc gospodarczą RFN można podzielić na pomoc bezzwrotną i pomoc zwrotną. W rzeczowym wyrazie pomoc bezzwrotna dotyczyla nadzwyczajnych korzyści handlowych, pomocy konsumpcyjnej, zdecydowanej większości pomocy technicznej oraz pomocy kapitałowej udzielanej (począwszy od 1978 r.) krajom najsłabiej rozwiniętym (LLDC – Least Developed Countries)[34]. Część pomocy technicznej, mająca charakter zwrotny, obejmowała z reguły świadczenia rzeczowe, a od 1976 r. także tzw. pomoc techniczną za opłatą (Technische Zusammenaarbeit gegen Entgelt). Przyznanie

pomocy technicznej za opłatą nie oznaczało jeszcze, że kraj który ją otrzymał, automatycznie obciążony został spłatą. Często czyniły to państwa trzecie w ramach kooperacji trójstronnej bądź też międzynarodowe instytucje finansowe[35]. W latach 1950–1982 świadczenia bezzwrotne RFN dla krajów rozwijających się wynosiły 31,27 mln DM, co stanowiło około 1/3 globalnej zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej[36].

Początkowo warunki przyznania zachodnioniemieckich kredytów w ramach pomocy zwrotnej były z punktu widzenia stopnia obciążenia spłatą krajów rozwijających się stosunkowo „ciężkie". Według danych OECD przeciętna stopa procentowa kształtowała się w 1962 r. na poziomie 4,5%, w 1966 r. 3,3%, w 1968 r. 4,5%. Okres spłaty wynosił odpowiednio 15 lat; 21 lat, 18 lat, natomiast karencja 4,5 roku, 6,4 roku, 5 lat. (Por. tab. 2.) Rząd RFN tłumaczył tę sytuację włączeniem przez Sekretariat OECD do podstawy obliczeń także kredytów eksportowych, udzielanych na zasadach komercyjnych (np. w 1968 r. oprocentowanie w wysokości od 6% do 7%) przez KFW[37].

Tabela 2

Warunki spłat kredytów udzielanych krajom rozwijającym się w ramach bilateralnej pomocy gospodarczej RFN

Rok	Oprocentowanie %	Okres spłaty w latach	Okres karencji w latach
1962[1]	4,5	15	4,5
1966[1]	3,3	21	6,4
1968[1]	4,5	18	5,0
1970[2]	2,9	28,2	8,5
1972[2]	2,2	31,3	9,0
1975[2]	1,8	33,6	9,9

[1] Dane według obliczeń OECD

[2] Dane według obliczeń BMZ

Źródło: Ch. Uhlig, Entwicklungshilfepolitik, Analyse der Kozeption westlicher Geberländer, Hamburg 1971, s. 70–71, Dritter Bericht zur Entwicklungspolitik der Bundesregierrung, Bonn 1977.

Warunki kredytowe, zgodnie z zaleceniem Rady Naukowej funkcjonującej przy BMZ, kształtowano elastycznie, uzależniając je najczęściej od charakteru proponowanego projektu inwestycyjnego danego kraju rozwijającego się, a także sytuacji gospodarczej RFN.

Kompleksowe zasady udzielania pomocy kapitałowej i technicznej wypracowano dopiero w okresie sprawowania władzy w Bonn przez koalicję socjalliberalną. Większość z nich zawarto w tzw. Gymnicher Thesen z 9 czerwca 1975 r.[38]. Kraje rozwijające się podzielono na trzy grupy w zależności od stopnia zaawansowania gospodarczego:

1. Kraje najsłabiej rozwinięte (LLDC – Least Developed Countries) otrzymały w latach 1972–1977 kredyty na warunkach IDA (International Development Association – Międzynarodowe Stowarzyszenie Rozwoju), tzn. oprocentowanie w wysokości 0,65%, okres spłaty 50 lat, karencja dziesięcioletnia.

Począwszy od 1976 r. uprawniono do korzystania z tych kredytów także kraje MSAC (Most Seriously Affected Countries), które najbardziej ucierpiały z powodu kryzysu energetycznego[39];

2. Kraje rozwijające się zaawansowane w rozwoju mogły ubiegać się o znacznie mniej korzystne kredyty; oprocentowane w wysokości 4,5%, okres spłaty 20 lat, karencja pięcioletnia;
3. Pozostałe kraje rozwijające się korzystały z warunków standardowych; oprocentowanie 2%, okres spłaty 30 lat, karencja dziesięcioletnia.

Na uwagę zasługuje fakt, że rząd RFN w przeciwieństwie do większości wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych opowiedział się za eliminowaniem systemu kredytów wiązanych w ramach pomocy gospodarczej (w przypadku pomocy technicznej zasada ta dotyczyła świadczeń rzeczowych). Praktyka udzielania zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej pokazała jednak, że były to przede wszystkim deklaracje. Rząd boński wprowadził bowiem (pod naciskiem przedstawicieli kół przemysłowych) klauzulę, która umożliwiła wiązanie przyznanych kredytów z obowiązkiem dokonywania zakupów zachodnioniemieckich towarów w przypadku, gdy „uzasadniają to polityczne lub gospodarcze interesy RFN" bądź „usprawiedliwiają szczególne okoliczności"[40]. Tak sformułowana klauzula dawała dużą swobodę interpretacji. Dla Ministerstwa Gospodarki była to „trudna sytuacja gospodarcza", dla MSZ korzyści propagandowe z uczestnictwa zachodnioniemieckich koncernów w spektakularnych budowach (np. zapór wodnych), dla Ministerstwa Skarbu nierówne warunki współzawodnictwa przedsiębiorstw RFN w stosunku do koncernów z byłych metropolii kolonialnych itp.[41]

W rezultacie w latach sześdziesiątych wracało do RFN w postaci zamówień dla zachodnioniemieckich koncernów od 80% do 90% przyznanych kredytów[42]. Bezpośrednio kredytami wiązanymi obejmowano od 1/3 do 1/2 środków świadczonych krajom rozwijającym się w ramach pomocy kapitałowej[43].

Dopiero z chwilą przejęcia (2 października 1968 r.) urzędu ministra w BMZ przez E. Epplera konsekwentnie dążono do ograniczenia systemu kredytów wiązanych[44]. Wysiłki E. Epplera znalazły swoje odzwierciedlenie w uchwale rządu z 26 lutego 1970 r. i, co najistotniejsze, w praktyce udzielania pomocy gospodarczej RFN państwom Trzeciego Świata – udział kredytów wiązanych zmniejszył się do około 10–15% pomocy kapitałowej[45].

Eliminowanie kredytów wiązanych nie wywołało gwałtownego spadku zainteresowania krajów rozwijających się zachodnioniemieckimi towarami. W dalszym ciągu około 2/3 przyznanych środków (w ramach pomocy kapitałowej) kraje rozwijające się przeznaczały na zakupy w RFN[46]. Sytuacja ta wynikała nie tylko z wysokiej konkurencyjności zachodnioniemieckich towarów, ale także z dążenia BMZ do wiązania przyznanych kredytów z określonym projektem inwestycyjnym. Wprowadzając tę zasadę BMZ chciał zwiększyć efekty pomocy kapitałowej, ograniczając tym samym nie zawsze uzasadnione wydatki państw rozwijających się (np. na dobra luksusowe), finansowanych z kredytów rozwojowych. Z drugiej strony obowiązek i proce-

dura przygotowania projektu inwestycyjnego faworyzowały w zamówieniach zachodnioniemieckie koncerny[47].

Większość kredytów przyznanych przez rząd RFN krajom rozwijającym się wiązano z przedsięwzięciami w sektorze gospodarki żywnościowej, energetycznej, ochrony środowiska naturalnego i oświaty. Preferowano zwłaszcza działania ukierunkowane na wzrost produkcji żywności w krajach rozwijających się. Począwszy od 1976 r. rząd RFN zobowiązał się przeznaczyć na ten cel z budżetu BMZ prawie co trzecią markę[48]. Projekty w gospodarce żywnościowej obejmowały także inwestycje w sferze infrastruktury, przy czym szczególny priorytet otrzymały (także ze względów zdrowotnych) budowy ujęć wody pitnej i kanalizacji ściekowej, na które do 1982 r. RFN wydatkowała 2,5 mld DM[49].

Z punktu widzenia kanałów przepływu zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej, można podzielić ją na pomoc bilateralną i pomoc multilateralną. Rząd RFN w dotychczasowej historii udzielania pomocy gospodarczej krajom rozwijającym się preferował pomoc bilateralną. Podejście takie było mocno akcentowane zwłaszcza w latach sześćdziesiontych (por. tab. 3). Obowiązywała wówczas zasada sformułowana przez wiceministra BMZ F. K. Violona: pomoc bilateralną świadczyć tak dużo, jak to możliwe, pomoc multilateralną tak dużo, jak to konieczne[50]. Owa konieczność występowała przeważnie wtedy, gdy planowane przedsięwzięcie inwestycyjne przekraczało możliwości finansowych świadczeń RFN w ramach pomocy gospodarczej, np. przy budowie zapór wodnych, systemu szkół, elektrowni. Podobnie zresztą postępowały rządy wielu innych wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych. Pomoc bilateralna stwarzała bowiem – w przeciwieństwie do pomocy multilatelarnej – większe możliwości politycznego i ekonomicznego oddziaływania na kraje rozwijające się. Zwrócił na to uwagę minister BMZ (w latach 1961–1966) W. Scheel, uzasadniając swoje stanowisko w tej kwestii[51]. Jego następca H. J. Wischniewski (1966–1968) zobowiązał się wprawdzie do podniesienia udziału pomocy multilatelarnej w globalnej pomocy RFN, jednak przyrzeczenia swego nie zrealizował (por. tab. 3).

Istotny wzrost znaczenia pomocy multilatelarnej w RFN zapoczątkowany został w okresie urzędowania w BMZ E. Epplera (1968–1974). E. Eppler starał się uwzględnić w kształtowaniu zachodnioniemieckiej polityki rozwojowej (w możliwie największym stopniu) interesy krajów rozwijających się zgodnie z zaleceniami Komisji Pearsona, a także z wynikami obrad Drugiej Konferencji Handlu i Rozwoju ONZ (United Conference on Trade and Development – UNCTAD) z 1968 r.[52]. Komisja Pearsona w zakresie pomocy multilatelarnej proponowała zwiększenie jej udziału (najpóźniej do 1975 r.) do przynajmniej 20% globalnej państwowej pomocy gospodarczej krajów wysoko uprzemysłowionych[53]. RFN zrealizowała ten postulat już w 1969 r.(Por. tab. 3). U progu lat siedemdziesiątych nastąpił również znaczny wzrost zaangażowania finansowego RFN w multilatelarnych instytucjach finansowych. Ogółem w latach 1950–1982 rząd RFN wyasygnował na pomoc multilatelarną 24,35 mld DM, co stanowiło 30,9% państwowej zachodnioniemieckiej pomocy

gospodarczej[54]. Dało to RFN czołową pozycję w przekroju międzynarodowym[55].

Najważniejszą jednak formą zachodnioniemieckiej państwowej pomocy gospodarczej pozostała nadal (por. tab. 3) pomoc bilateralna. Rząd RFN w latach 1950–1982 objął jej oddziaływaniem wszystkie kraje rozwijające się[56]. Tak wielkie rozproszenie zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej – programowo realizowanej w latach sześćdziesiontych (tzw.„Giesskannenprinzip") – zostało spowodowane chęcią urzeczywistniania za jej pośrednictwem zakładanych celów politycznych i ekonomicznych, o których była mowa na początku niniejszego opracowania.

Tab. 3

Multilatelarna pomoc RFN dla krajów rozwijających się w latach 1965–1982 (ze środków państwowych)

Rok[1]	w mln DM	udział m. p. w globalnej p. p. RFN w %
1965	149,4	8,2
1966	185,4	11,1
1967	289,7	14,2
1968	439,9	19,7
1969	500,8	22,1
1970	496,9	22,6
1971	714,5	27,9
1972	666,5	25,6
1973	828,8	28,2
1974	1086,7	29,3
1975	1305,9	31,4
1976	1380,0	34,4
1977	1586,2	39,8
1978	1580,1	33,5
1979	2179,8	35,0
1980	2257,1	34,9
1981	2118,8	29,5
1982	2179,2	28,4

[1] – od 1976 r. w sumach świadczeń uwzględnia się wpłaty do międzynarodowych banków w formie skryptów dłużnych.

m. p. – multilatelarna pomoc

p. p. – państwowa pomoc

Źródło: *Journalisten – Handbuch Entwicklungspolitik 1983*, Bonn 1984, s. 114.

Obok „Giesskannenprinzip" w latach sześćdziesiątych przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej kierowano się także takimi zasadami, jak: „zasada wędrujących punktów ciężkości" („Prinzip wandernder Schwerpunkte"), „Przyjaciele najpierw" („den Freuden zuerst") czy też „Polityka rozwojowa inwestycją bazową dla handlu zachodnioniemieckiej gospodarki" (Die Entwicklungspolitik als Basisinvestition für den Aussenhandel der deutschen Wirtschaft")[57]. Rządowi RFN chodziło bowiem, aby w ramach

obowiązującej zasady „Giesskannenprinzip" dokonać koncentracji środków na wybranej grupie krajów rozwijających się, które z punktu widzenia bieżących bądź perspektywicznych interesów politycznych i gospodarczych przedstawiały dla Bonn szczególne znaczenie. W Azji większość świadczeń otrzymywały państwa graniczące z państwami socjalistycznymi (Indie, Pakistan, Turcja, Iran, Afganistan, Korea Południowa, Tajlandia, a także Indonezja i Izrael, uwzględniając odszkodowania wojenne) w Afryce: Egipt, Maroko, Nigeria, Liberia, a w Ameryce Łacińskiej: Brazylia, Chile i Peru. Największa część państwowej bilateralnej pomocy gospodarczej RFN przypadła w latach 1950–1968 państwom azjatyckim – 52%. Kraje kontynentu afrykańskiego partycypowały w zachodnioniemieckiej pomocy w 20%, a państwa Ameryki Łacińskiej w 12%[58].

U progu lat siedemdziesiątych pojawiły się nowe sprzyjające warunki do zmiany dotychczasowej polityki rozwojowej i jej praktycznego urzeczywistniania. Najważniejsze z nich to: przejęcie urzędu ministra w BMZ przez E. Epplera, wzrost świadomości gremiów kierowniczych i opinii publicznej co do konieczności dokonania przekształceń w modelu stosunków RFN – kraje rozwijające się, objęcie władzy w Bonn przez koalicję socjalliberalną i nowe podejście w polityce wschodniej (Ostpolitik) RFN[59].

W koncepcjach pomocy gospodarczej RFN dla krajów rozwijających się zaczęto mocno akcentować potrzebę kształtowania bilateralnych stosunków na zasadzie „partnerstwa" (Partnerprinzip) oraz „pomocy dla samopomocy" („Hilfe zur Selbsthilfe")[60].

Wdrażanie tych zasad w praktyce znalazło swój wyraz także w strukturze geograficznej zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej. W coraz większym stopniu partycypowały w niej kraje LLDC i MSAC. Oblicza się, że w latach 1972–1978 udział państw LLDC w zachodnioniemieckiej pomocy kapitałowej wzrósł z 10% do 20%, a pomocy technicznej z 25% do 32%[61]. Także w okresie 1978–1982 udział krajów LLDC w globalnej pomocy gospodarczej RFN kształtował się na poziomie 20% – 30%. W 1982 r. w przeliczeniu na głowę jednego mieszkańca krajów LLDC przypadło 4,62 DM, natomiast dla pozostałych państw rozwijających się wskaźnik ten wyniósł 2,33 DM[62]. W grupie piętnastu największych beneficjentów zachodnioniemieckiej bilateralnej pomocy gospodarczej w latach 1950–1982 znajdowały się trzy państwa LLDC oraz siedem państw MSAC (por. tab. 4), przy czym Sudan, Tanzania i Bangla Desz należą do obydwu grup. W rezultacie udział kontynentu afrykańskiego, na którym leży większość państw LLDC, w bilateralnej pomocy gospodarczej RFN (bez uwzględnienia świadczeń ponadregionalnych) wzrósł o około 1/3. Udział Azji i Ameryki Łacińskiej pozostał na poziomie prawie nie zmienionym i wyniósł odpowiednio około 1/2 i 1/9 (por. tab. 4).

Nie zmieniły się natomiast w sposób zasadniczy punkty ciężkości bilateralnej pomocy gospodarczej RFN. To efekt działania zasady kontynuacji i koncentracji. Rząd socjalliberalny chciał bowiem podnieść efektywność zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej (m. in. poprzez ograniczenie liczby benific-

Tabela 4

Kierunki geograficzne bilateralnej państwowej pomocy gospodarczej RFN dla krajów rozwijających się w latach 1950–1982 (w mln DM)[1]

Kraj (kontynent)	Ogółem	Pomoc kapitałowa	Pomoc techniczna
Afryka (razem)	25751,8	16170,8	9581,0
Egipt	3403,7	2770,3	633,4
Tunezja	1668,3	1325,9	342,3
Maroko	1530,7	1261,4	269,3
Sudan	1502,2	1002,9	499,2
Tanzania	1487,9	727,3	760,6
Kenia	1227,9	699,7	528,1
Ghana	902,7	538,1	364,6
Kamerun	833,1	514,3	318,7
Zair	808,9	466,7	342,1
Somalia	730,7	411,5	329,2
Ameryka Łacińska (razem)	8778,4	3818,7	4959,6
Brazylia	1891,7	948,0	943,6
Peru	1300,6	688,5	612,0
Chile	817,8	311,4	506,4
Kolumbia	722,7	295,0	427,7
Boliwia	578,5	300,5	277,9
Argentyna	564,2	197,0	367,2
Ekwador	348,4	115,7	232,7
Paragwaj	275,4	147,6	127,8
Meksyk	246,6	–	246,6
Nikaragua	240,3	150,5	89,8
Azja (razem)[2]	36949,0	25108,5	11840,5
Indie	8114,3	6766,0	1348,2
Turcja	4504,7	4017,8	486,9
Indonezja	2850,8	2111,6	739,2
Pakistan	2705,3	2236,4	468,8
Izrael	2662,2	2495,0	167,2
Bangla Desz	2216,8	1529,5	687,2
Sri Lanka	1214,9	848,6	366,2
Tajlandia	998,0	645,0	353,0
Birma	950,7	750,8	199,9
Korea Płd.	931,1	590,0	341,1

[1] Przyrzeczenie rządu RFN.

[2] Wraz z Turcją. W ststystykach RFN kraj ten włączony został do Europy.

Źródło: *Journalisten – Handbuch Entwicklungspolitik 1983*, Bonn 1984, s. 61.

jentów, angażowanie się w mniejszą liczbę inwestycji, lecz za to znacznie większych), ale nie mógł tego dokonać z dnia na dzień bez szkody dla własnych szeroko rozumianych interesów. Obok zasady koncentracji obowiązywała dlatego też zasada kontynuacji udzielania państwowej pomocy gospodarczej RFN państwom, które dotychczas ją otrzymywały.

Restrukturyzacja geograficzna dokonywała się głównie poprzez osłabienie dynamiki świadczeń dla krajów nie odpowiadającym aktualnym preferencjom bądź też poprzez zmniejszenie lub wstrzymanie pomocy gospodarczej (np. dla niektórych państw OPEC pomoc, ze względu na ich wysokie dochody z ropy naftowej, przestała być uzasadniona; z kolei w przypadku Afganistanu na decyzję rządu RFN wpłynęła sytuacja polityczna w tym kraju). W rezultacie w latach 1950–1982 pięć pierwszych miejsc pod względem wielkości zachodnioniemieckiej państwowej pomocy gospodarczej zajmowały Indie, Turcja, Egipt, Indonezja i Pakistan. Wśród pozostałych dziesięciu państw – beneficjentów świadczenia większe aniżeli 1 mld DM otrzymały trzy państwa azjatyckie – Izrael, Bangla Desz (dawny Pakistan Wschodni) i Sri Lanka, pięć afrykańskich – Tunezja, Maroko, Sudan, Tanzania i Kenia oraz dwa kraje Ameryki Łacińskiej – Brazylia i Peru (por. tab. 4). Ogółem w latach 1950–1982 grupa piętnastu wymienionych państw pryncypowała w około 1/2 globalnych państwowych świadczeń RFN dla krajów rozwijających się.

4. Uwagi końcowe

W rozwoju stosunków RFN z państwami Trzeciego Świata bardzo istotną rolę odegrała zachodnioniemiecka pomoc gospodarcza. Umożliwiała ona bowiem wywieranie wpływu na politykę gospodarczą i społeczną, na kształtowanie się struktur instytucjonalnych oraz poglądów elit rządzących państw rozwijających się zgodnie z elementami systemu polityczno–społecznego i gospodarczego RFN.

Początkowo dominowały rozwiązania obliczone na doraźną realizację podstawowego celu politycznego, jakim było przezwyciężenie konsekwencji wynikających z podziału Niemiec na dwa państwa o przeciwstawnych ustrojach społeczno–ekonomicznych. Równolegle rząd RFN dążył do związania krajów Trzeciego Świata z systemem gospodarczym świata kapitalistycznego w ramach kształtowania międzynarodowego podziału pracy i przeciwdziałania wkraczania tych państw na niekapitalistyczną drogę rozwoju.

Kompleksowe zasady udzielania zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej krajom Trzeciego Świata wypracowano w okresie sprawowania władzy w Bonn przez koalicję socjalliberalną. W przyjętych rozwiązaniach uwzględniono (częściowo) postulaty wysuwane przez państwa rozwijające się oraz zalecenia międzynarodowych organizacji i instytucji specjalizujących się w problematyce polityki rozwojowej. Dotyczyły one przede wszystkim poprawy warunków pomocy oraz zwiększenia jej rozmiarów dla krajówLLDC i MSAC. Nastąpił również wzrost znaczenia pomocy technicznej i multiratelarnej oraz roli przedsięwzięć realizowanych w sektorze gospodarki żywnościowej.

Te pozytywne zmiany stały się możliwe w związku z przeobrażeniami, jakie dokonały się w polityce zagranicznej RFN, a także w gospodarce światowej. Nie oznaczały one, że zachodnioniemiecka pomoc gospodarcza zatraciła swój instru-

mentalny charakter. Pozostała ona nadal jedną z najważniejszych form oddziaływania RFN na kraje rozwijające się.

Przejście od krótkookresowej do długofalowej promacji zachodnioniemieckich celów politycznych i ekonomicznych, towarzyszących pomocy gospodarczej RFN, pozwoliło jednak (w większym zakresie niż dotychczas) wziąć pod uwagę również interesy państw Trzeciego Świata.

Przypisy

[1] Por. *Ustrój państwowy Republiki Federalnej Niemiec*, praca zbiorowa pod red. L. Janickiego, Poznań 1986, s. 185–208.

[2] Nie jest to pełen katolog zasad, jakie zostały sformułowane w dotychczasowej historii polityki rozwojowej RFN, ale są one najbardziej reprezentatywne.

[3] Por. M. Gulcz, *Zdolność krajów gospodarczo nierozwiniętych do wchłonięcia i zwrotu zagranicznej pomocy inwestycyjnej*, Poznań 1974 (s. 9–10); J. Nowicki, *Makroekonomia krajów mniej zaawansowanych*, Warszawa 1978, s. 295–297; J. Winiecki. *Rola pomocy gospodarczej w polityce zagranicznej USA wobec krajów rozwijających się*, Warszawa 1979, s. 21–55; K. Bodemer, *Entwicklungshilfe – Politik für ven? Ideologie und Vergabepraxis der deutschen Entwicklungshilfe in der ersten Dekade*, München 1974, s. 27–175; K. H. Sohn, *Entwicklungspolitik, Theorie und Praxis der deutschen Entwicklungshilfe*, München 1972, s. 235–248; D. Kebschull, K. Fasbender, A. Naini, *Entwicklungspolitik. Eine Einführung*, Düsseldorf 1975, s. 67–74.

[4] Tezę tę w odniesieniu do większości państw wysoko uprzemysłowionych potwierdził raport Komisji Pearsona, powołanej na zlecenie prezesa Banku Światowego R. Mc Namary. Komisja, której nazwa pochodzi od nazwiska jej przewodniczącego – kanadyjskiego polityka L. B. Pearsona, miała dokonać analizy dotychczasowej polityki rozwojowej i przedstawić propozycje jej zmian. Por. L. Pearson, *Der Pearson – Bericht. Bestandtsaufnahme und Vorschläge zur Entwicklungspolitik*, Wien – München – Zürich 1969, s. 22–23.

[5] Dokonano tego z incjatywy SPD będącej wtedy w opozycji. Socjaldemokraci zachodnioniemieccy zawsze przywiązywali duże znaczenie do rozwoju stosunków z krajami rozwijającymi się. Potwierdzeniem tego było sprawowanie funkcji ministra BMZ przez socjaldemokratów, zarówno w ramach wielkiej koalicji z CDU/CSU jak i małej koalicji z FDP. Działania te korespondowały z ogólną strategią przyjętą przez Międzynarodówkę Socjalistyczną wobec państw Trzeciego Świata. Por. K. Ringer, E. A. V. Renesse, Ch. Uhlig, *Perspektiven der Entwicklungspolitik, Bochumer Schriften zur Entwicklungspolitik*, Tübingen 1981, s. 456; J. W. Gołębiowski, *Ideologia i polityka współczesnej socjaldemokracji*, Warszawa 1978, s. 115–139.

[6] Bodemer nazywa wykorzystanie pomocy gospodarczej dla celów politycznych „dyplomacją zachodnioniemieckiej marki" (DM – Diplomatie), a CH. Uhlig „dyplomacją książeczki czekowej" (Scheckbuchdiplomatie). Por. K. Bodamer, *Entwicklungshilfe..., op. cit.*, s. 112; Ch. Uhlig, *Entwicklungshilfepolitik. Analyse der Konzeption westlicher Geberländer*, Hamburg 1971, s. 45.

[7] Por. K. Bodemer, *Entwicklungshilfe..., op. cit.*, s. 112–119.

[8] Wynikało ono także z przyjętych rozwiązań organizacyjnych: szef BMZ pełnił funkcję pierwszego zastępcy ministra MSZ (AA) w razie jego nieobecności. Por. M. Tomala, *Ekspansja RFN na rynki świata*, Warszawa 1970, s. 273.

[9] Por. J. Rutkowski, *Eksport kapitału*, Warszawa 1972, s. 170; K. Bodemer, *Entwicklungshilfe..., op. cit.*, s. 122.

[10] Pierwszym ministrem BMZ został W. Scheel, który dostrzegał konieczność zmian w polityce rozwojowej RFN, podkreślając niejednokrotnie, że: „Polityka rozwojowa nie straci nic na otwartości i politycznej sile przekonywania, jeżeli przyznamy, że powinna ona uwzględnić wszystkich partnerów – i dawców i biorców. Problem jak są zorientowane kraje rozwijające się, czy prowschodnio, czy prozachodnio można roztrzygnąć nie przez siłę militarną, lecz tylko poprzez skuteczny udział w przezwyciężeniu gospodarczych i socjalnych trudności tych państw". Jak stwierdza R. Möller,

W. Scheel był ministrem, ale politykę rozwojową wyznaczali inni. W. Scheel *Neue Wege Deutscher Etwincklungspolitik, Sonderdruck im Auftrag des BMZ*, Bonn 1966, s. 4; B. Möller, *Hintergrunde Bundesdeutscher Entwicklungshilfepolitik. Darstellung der Eingliedierung des bundestschen Kapotalismus in den Weltmark und der okonomischen strukturen und politischen Bedingungen*, Bad Soden 1977, s. 134.

[11] Por. H. Haftendorn, L. Wilker, C. Wörmann, *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1982, s. 470–472; K. Bodemer, *Entwicklungshilfe..., op. cit.*, s. 135–137.

[12] Por. D. Kebschul, K. Fasbender, A. Naini, *Entwicklungspolitik..., op. cit.*, s. 70.

[13] Por. K. H. Sohn, *Entwicklungspolitik..., op. cit.*, s. 237–238.

[14] Mowa jest o tym w art. 7. wzorca rządowej umowy (das Müsterregierungsabkommen). Por. K. Bodemer, *Entwicklungshife..., op. cit.*, s. 143–147; S. S. Kozickiej, *FRG w Afrikie: strategia socjalnej ekspansji*, Moskwa 1984, s. 38–39.

[15] Por. *Hilfe + Handel = Frieden? Die Bundesrepublik in der Dritten Welt*, praca pod red. R. Steinwega, Franfurkt/M 1982, s. 254–255.

[16] Gwinea – Bissau i Mozambik podpisały ostatecznie układy o pomocy gospodarczej z RFN w 1982 r. Por. *Journalisten – Handbuch Entwicklungspolitik 1983*, Bonn 1984, s. 3. 75, 91.

[17] Por. K. Bodemer, *Entwicklungshilfe..., op. cit.*, s. 58–67.

[18] Naukowcy RFN nie są zgodni w kwestii genezy zachodnioniemieckiej pomocy gospodarczej. K. H. Sohn przyjmuje za jej początek rok 1956 (przeznaczenie ze środków budżetowych 50 mln DM do wykorzystania przez MSZ – AA), Bodemer natomiast rok 1952 (wyodrębnienie środków z Planu Marschalla do dyspozycji MBWi). Por. B. Möller, *Hintergrunde..., op. cit.*, s. 5, 130.

[19] Por. *Zum Verhältnis von Ausenwirtschafts – und Entwicklungspolitik*, Hamburg 1975, s. 181.

[20] Były minister BMZ E. Bahr nazwał pomoc gospodarczą „podporą zachodnioniemieckiej koniunktury. Z przyznanych bowiem środków większość wraca w formie zamówień dla przedsiębiorstw RFN. Szerzej na ten temat w dalszej części opracowania. Por. *IPW – Berichte*, Berlin 1979 nı 6, s. 27; Rynki Zagraniczne nr 74 z 21 czerwca 1975 r., s. 2; *Entwicklungspolitik – Hilfe oder Ausbeutung ? Die entwicklungspolitische Praxis der BRD und ihre wirtschftlichen Hintergrunde*, Freiburg 1978, s. 228.

[21] Por. *Zum Verhältnis..., op. cit.*, s. 133–155.

[22] Były one szczególnie mocno eksponowane w okresie sprawowania funkcji ministra BMZ przez E. Epplera – Por. E. Eppler, *Weing Zeit für die Dritte Welt*, Stuttgart 1971, s. 94–129.

[23] Por. *Trends in der Kirchlichen Entwicklungsarbeit*, Aachen 1980, s. 80, Misereor Jahresbericht 1983, Aachen 1984, s. 44.

[24] Por. J. Kühuhardt, *Die deutschen Parteien und die Etwincklungs – politik*, Burgdorf 1980, s. 23–59, *Der SPD – Staat*, praca zbiorowa pod red. F. Grube, G. Richtera, München 1977, s. 325–345.

[25] Pewne wątpliwości (czy zawsze jest to pomoc humanitarna) budzi oddanie jej środków do dyspozycji MSZ (AA) z przeznaczeniem dla uchodźców np. z Afganistanu. Por. *Journalisten – Handbuch, op. cit.*, s. 47–48.

[26] Obecnie w oficjalnych dokumentach rządowych nie mówi się już o pomocy kapitałowej i technicznej. Por. *Hilfe + Handel..., op. cit.*, s. 247.

[27] Obowiązujące wytyczne w zakresie przyznawania bilateralnej pomocy kapitałowej RFN krajom rozwijającym się zawarto w dokumencie – „Richtlinien für die deutsche bilaterale Kapitalhilfe" z 9 czerwca 1975 r.

[28] We wzorcu umowy rządowej zastrzeżono, że nie mogą to być towary przeznaczone dla celów wojskowych. Por. *Journalisten..., op. cit.*, s. 138.

[29] Obowiązujące zasady udzielania zachodnioniemieckiej pomocy technicznej określono (w:) „Grundsätze für die Technische Hilfe" z 2 stycznia 1974 r., i „Grundsätze für Technische Zusammenarbeit gegen Entgelt" z 11 sierpnia 1975 r.

[30] W literaturze fachowej można spotkać dwa rodzaje danych dotyczących pomocy technicznej RFN. Dane zawarte w tekście obejmują świadczenia także innych (poza BMZ) resortów oraz instytucji i organizacji prywatnych.

[31] Por. K. Bodemer, *op. cit.*, s. 206.

[32] Por. K. Esser, J. Wiemann, *Schwerpunktländer in der Dritten Welt. Konsequenzen für die*

Südbeziehungen der Bundesrepublik Deutschland, Berlin 1981, s. 196. Pierwszą listę LLDC Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych zaakceptowało 18 listopada 1971 r. Znalazło się na niej 25 państw. W 1982 r. lista ta obejmowała 36 krajów rozwijających się. Przy sporządzaniu listy państw LLDC kierowano się następującymi wskaźnikami:
– Produkt Narodowy Brutto (PNB) na głowę mieszkańca poniżej 100 dolarów USA (w dolarach USA z 1971 r.);
– udział produkcji przemysłowej w PNB poniżej 10%;
– liczba ludności umiejącej czytać i pisać poniżej 20% w grupie ludności poniżej 15 lat.
W państwach LLDC żyje około 285 mln ludności, co stanowi 8% ludności krajów rozwijających się. Por. *Journalisten...*, *op. cit.*, s. 249.

[33] *Ibidem*, s. 174.

[34] Por. *Journalisten...*, *op. cit.*, s. 139.

[35] Przykładowo w 1982 r. udzielono pomocy technicznej za opłatą za sumę w wysokości 309,8 mln DM, z czego 220,1 mln DM sfinansowała Arabia Saudyjska, a 35 mln DM pokryły międzynarodowe instytucje finansowe. *Ibidem*, s. 149.

[36] Por. *Etwincklungspolitik, Jahresbericht 1982*, Bonn 1983, s. 13.

[37] Przykładowo w 1968 r. po wyłączeniu z podstawy obliczeń kredytów eksportowych (na które zdaniem rządu bońskiego nie miał on wpływu) warunki kształtowały się następująco: oprocentowanie 3%, okres spłaty 23,9 roku, karencja 7,3 roku. Por. Ch. Uhlig, *Entwicklungshilfepolitik...*, *op.cit.*, s. 70–71.

[38] Por. *Bulletin des Presse – und Informationsamtes der Bundesregierung*, nr 75 z 12 czerwca 1975 r, s. 697–699.

[39] Pierwsza lista 28 państw MSAC została ustalona przez Sekretariat Narodów Zjednoczonych po obradach VI Sesji Specjalnej Narodów Zjednoczonych w maju 1974 r. Ustalono wówczas kryteria, jakimi należy się kierować przy wyróżnianiu tych państw; był to niski dochód narodowy na głowę 1 mieszkańca, wysoki wzrost cen na towary importowane w stosunku do cen towarów eksportowanych, rosnące koszta transportu i tranzytu, wysoka obsługa długów, niskie rezerwy walutowe, trudności eksportowe, realtywnie duże znaczenie handlu zagranicznego w rozwoju gospodarczym.

Lista MSAC objęła w 1982 r. 45 państw, w którym żyło około 1,2 mld mieszkańców, co stanowiło 36% ludności krajów rozwijających się. Por. *Journalisten...*, *op. cit.*, s. 250.

[40] Kołom gospodarczym RFN chodziło o związanie kredytów w ramach pomocy kapitałowej. Por. K. Bodemer, *op. cit.*, s. 277.

[41] *Ibidem*, s. 278–288.

[42] Przykładowo do 1963 r. udział ten stanowił nawet 90% – 95%, w latach 1966 r. 87%. Tamże s. 286, Ch. Uhlig, *Etwincklungshilfepolitik...*, *op. cit.*, s. 71.

[43] Udział kredytów wiązanych w pomocy kapitałowej RFN kształtował się na wysokim poziomie, zwłaszcza w latach 1967–1968. Według danych OECD wyniósł on ponad 50%. Pomoc kapitałową wykorzystywano bowiem jako instrument przezwyciężenia kryzysu gospodarczego z lat 1966/1967. Por. Ch. Uhlig, *op. cit.*, s. 71–72.

[44] Był to, obok żądań poprawy warunków kredytowych, jeden z najważniejszych postulatów wysuwanych przez kraje rozwijające się pod adresem wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych. Zostały zawarte one także w zleceniach końcowych Komisji Pearsona Por. K. Piotrowska–Hochweld, *ONZ a Trzeci Świat. Zagadnienia gospodarcze*, Warszawa 1975, s. 283–285; *Der Pearson – Bericht...*, *op. cit.*, s. 38–40.

[45] Por. *Entwicklungspolitik, Jahreesbericht 1980*, Bonn 1981, s. 15–16; K. Bodemer op. cit., s. 295–296; *Hilfe + Handel...*, *op. cit.*, s. 251, 266.

[47] Por. K. Bodemer, *op. cit.*, s. 298.

[48] Por. *Bulletin des Presse – und Informationsamtes der Bundesregierung*, nr 75 z 12 czerwca 1975 r., s. 697.

[49] Por. *Journalisten...*, *op. cit.*, s. 166.

[50] Por. Ch. Uhlig, *op. cit.*, s. 63–64.

[51] W. Scheel mówił o większych możliwościach politycznej i ekonomicznej „obecności" (Präsenz) RFN w krajach rozwijających się w przypadku udzielenia pomocy w formie bilateralnej. Por. W. Scheel, *Neue Wege..., op. cit.*, s. 10.

[52] E. Eppler był przekonany, że urzeczywistnienie polityki rozwojowej zgodnie z zaleceniami Komisji Pearsona w długim okresie służy także interesom RFN. Por. E. Eppler, *Wenig Zeit..., op. cit.*, s. 9–129.

[53] Do czasu opracowania raportu udział pomocy multilateralnej w globalnej pomocy gospodarczej wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych wynosił 10%. Por. *Der Pearson – Bericht..., op. cit.*, s. 41–42.

[54] Por. *Entwicklungspolitik, Jahresbericht 1982*, Bonn 1983, s. 13.

[55] Pod względem wielkości sum wpłacanych do multilateralnych instytucji, RFN zajmowała w 1981 r. drugie miejsce (za USA). Biorąc pod uwagę wysokość udziału pomocy multilateralnej w globalnej pomocy państwowej, RFN wyprzedziła (w 1979 r.) USA, Francję i Japonię. Por. *Hilfe Handel..., op. cit.*, s. 252; *Journalisten..., op. cit.*, s. 113–114.

[56] Por. *Journalisten..., op. cit.*, s. 63–110.

[57] Por. K. Bodemer, *op. cit.*, s. 194–205.

[58] Pozostałe 16% przypadło na europejskie kraje rozwijające się, które uwzględnia się w statystykach RFN. Por. *Handbuch der Entwicklungshilfe*, 73, Lieferung 1969, II AO1, BR, s. 2f.

[59] Czołowy teoretyk w dzidzinie polityki rozwojowej, laureat nagrody Nobla – G. Myrdal wobec braku znaczącej poprawy w krajach rozwijających się zaproponował ograniczenie pomocy gospodarczej dla tych państw i całkowite odrzucenie teorii modernizacji. Por. B. Eisenblätter, *Ziele und Wege einter deutschen Entwicklungspolitik*, St. Augustin 1983, s. 1.

[60] W stosunkach z krajami rozwijającymi się zasady „Partnerprinzip" i„ Hilfe zur Selbsthilfe" propagowano także w okresie sprawowania władzy w Bonn przez chadecję. Dopiero jednak do przełomu 1968/1969 można mówić o początkach ich praktycznego urzeczywistnienia. Por. K. Bodemer, *op. cit.*, s. 223–247.

[61] Por. *Hilfe + Handel..., op. cit.*, s. 250.

[62] Por. *Journalisten..., op. cit.*, s. 60.